

УДК 347.77

DOI: [https://doi.org/1034169/2414-0651.2019.2\(22\).99-107](https://doi.org/1034169/2414-0651.2019.2(22).99-107)**В. О. КОМАРОВ,**

начальник науково-дослідного відділу патентно-ліцензійної, винахідницької та раціоналізаторської діяльності у Збройних Силах України

<https://orcid.org/0000-0002-4929-4527>

О. О. МОСКВІТІН, кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник

<https://orcid.org/0000-0002-1247-0187>

М. П. ЯРЕМЕНКО, старший науковий співробітник

<https://orcid.org/0000-0003-3000-7345>

Т. Ю. КУРОВСЬКА, старший науковий співробітник

<https://orcid.org/0000-0001-5588-6839>

(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки ЗС України, м. Київ)

Аналіз діючих нормативно-правових актів щодо захисту об'єктів права інтелектуальної власності в країнах-членах Європейського Союзу

В статті проаналізовані шляхи розв'язання проблем удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, визначені способи забезпечення правової охорони окремих результатів інтелектуальної діяльності, отриманих у науковій та технологічній сферах, що впливають на інноваційний розвиток країн-членів Європейського Союзу.

Ключові слова: угода про асоціацію, інтелектуальна власність, об'єкти права інтелектуальної власності, унітарний патент, захист прав інтелектуальної власності, патентний пакет Єдиний патентний суд.

В статье проанализированы пути решения проблем совершенствования правовой охраны результатов интеллектуальной деятельности, определены способы обеспечения правовой охраны отдельных результатов интеллектуальной деятельности, полученных в научной и технологической сферах, которые влияют на инновационное развитие стран-членов Европейского Союза.

Ключевые слова: соглашение об ассоциации, интеллектуальная собственность, объекты права интеллектуальной собственности, унитарный патент, защита прав интеллектуальной собственности, патентная пакет, Единый патентный суд.

Вступ

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом обумовила інтеграцію України до європейського економічного простору, посилення інноваційної спрямованості та підвищення конкурентоздатності нашої держави [1]. Одним з пріоритетних напрямів Угоди про асоціацію є наближення законодавства України до норм і стандартів ЄС, що зумовлює переоцінку досвіду і знань, пов'язаних з комерціалізацією інновацій на світовому рівні, та вимагає застосування нових підходів до врегулювання їх на законодавчому рівні.

Угода про асоціацію за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом України. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах “політичної асоціації та економічної інтеграції” і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Угодою передбачена поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, визначена правова база вільного переміщення товарів, робіт, послуг, капіталів, тощо, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС.

7 лютого 2019 року Верховна Рада України схвалила в другому читанні законопроект № 9037 про зміни до Конституції щодо зовнішньополітичного курсу України на вступ у Європейський Союз і НАТО. Глава держави Петро Порошенко підписав законопроект № 9037 про зміни до Конституції України щодо закріплення курсу України на вступ до Європейського союзу і НАТО [2] у ході спеціального засідання Верховної ради, які набули чинності 21 лютого 2019 року.

Цей Закон змінює преамбулу Конституції, встановлюючи, що парламент підтверджує європейську ідентичність українського народу та вносить зміни до Конституції України, якими закріплюється незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. В документі наголошується на повноваженнях Верховної ради визначати засади внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і в НАТО. Законом передбачається, що Президент є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО, а Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію цього стратегічного курсу.

Таким чином гарантована незворотність європейської та євроатлантичної інтеграції України та обіцяно Главою Держави подати заявку на членство в Європейському Союзі і отримати план дій щодо членства в НАТО не пізніше 2023 року.

Україна за рейтингом інноваційного розвитку країн Європи має статус “інноватор, що формується” [3]. При цьому значення зведеного індексу інновацій для України є вдвічі меншим за середнє по країнах ЄС. У зв'язку з цим існує нагальна потреба удосконалення правової охорони інтелектуальної власності (далі – ІВ), як складової інноваційної системи в цілому.

Таким чином, на сучасному етапі, обумовленому євроінтеграційним вектором розвитку України, актуальним є питання щодо удосконалення правового режиму результатів інтелектуальної діяльності, які отримуються у науковій та технологічній сферах та прямо впливають на інноваційний розвиток нашої держави.

Сфера ІВ має сприйматися як вдалий об'єкт для застосування сучасного нормативно-правового інструментарію, при цьому вироблені за попередні часи підходи у частині правового регулювання результатів інтелектуальної і творчої діяльності потребують переосмислення й застосування нових знань, що обумовлено інноваційним шляхом розвитку держави та суспільних відносин в цілому.

Стан правової охорони ІВ має відповідати таким базовим правовим цінностям, що характеризують її еволюцію як законність, справедливість і правопорядок [3]. Слугуючи однією з вимог створення інноваційного продукту, по суті, беручи участь у його формуванні, наукове відкриття є результатом інтелектуальної діяльності, який поступово перетворюється на об'єкт інноваційних відносин.

Метою цієї статті є намагання висвітлити нормативно-правові засади країн-членів ЄС щодо охорони окремих результатів інтелектуальної діяльності та їх вплив на перспективи входження України в Європейський простір.

Розв'язанню комплексної правової проблеми щодо визначення місця Угоди про асоціацію України з ЄС в системі джерел права ІВ має бути предметом дослідження, спрямованого на визначення місця цієї Угоди у встановленні особливостей гармонізації законодавства України до законодавства ЄС у сфері ІВ через призму Угоди про асоціацію, та визначення її впливу на розбудову національного законодавства у цій сфері.

В основу аналізу цього питання варто покласти методологічні засади правового регулювання відносин у сфері ІВ, процеси гармонізації законодавства кожної країни-члена ЄС до законодавства ЄС в цілому у сфері ІВ, а також визначення засад щодо втілення європейських стандартів у цій сфері до національного законодавства через впровадження норм Угоди про асоціацію України з ЄС.

Виклад основного матеріалу

Напрями діяльності Європейської комісії у сфері захисту прав ІВ

У статті проаналізовано діяльність Європейської комісії (далі – ЄК) у сфері захисту прав ІВ, а також низка інших питань у цій галузі, які висвітлюють запровадження принципів захисту ІВ країнами-членами ЄС.

Принциповим підходом ЄК у цьому контексті є визнання того факту, що в умовах необхідності володіння глибокими знаннями економіки, захист ІВ є важливим інструментом заохочення інновацій і творчості, розвитку зайнятості та підвищення конкурентоздатності. ЄК працює над гармонізацією законів, що стосуються промислової власності в країнах-членах ЄС, щоб уникнути торговельних бар'єрів та створити в рамках ЄС ефективну систему захисту таких прав. ЄС бореться з піратством і контрафакцією, прагне допомогти підприємствам, особливо малим, більш ефективно здійснювати доступ та використання прав ІВ [4].

Діючі в ЄС нормативно-правові документи щодо захисту ІВ захищають нематеріальні активи підприємств, дозволяючи їм отримувати прибуток від творчої та інноваційної діяльності. Нематеріальні активи складають більше половини вартості компаній і їх значення зростає. У світі, де компанії ЄС конкурують більше за інновації, креативність та якість, ніж за ціну, ІВ є дієвим інструментом підвищення конкурентоздатності підприємств ЄС.

ЄК розробила нормативно-правову базу та систему ІВ, яка стимулює компанії ЄС інвестувати в надання товарів та послуг з високими стандартами якості, інновацій, дизайну і творчості. Таким чином, ЄК розширює права та можливості підприємств для більш ефективного доступу та використання прав ІВ, а саме: підтримує компанії ЄС, особливо малі і середні підприємства (далі – МСП), щоб краще управляти і використовувати права ІВ в ЄС і за його межами; закликає торгових партнерів поважати права ІВ, оскільки це також сприяє їхньому економічному розвитку; здійснює моніторинг впливу законодавства про патенти і товарні знаки в ЄС; працює над впровадженням єдиного економічного і ефективного патентного захисту в Європі та шукає заходи для поліпшення використання патентів; вивчає способи

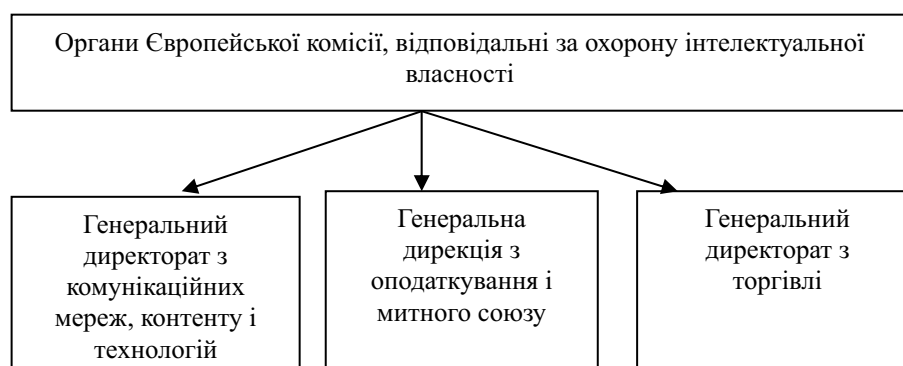

Рис .1. Склад Європейської комісії з питань охорони інтелектуальної власності

поліпшення використання стандартів шляхом спрощення процесу ліцензування відповідних прав ІВ; здійснює гармонізацію законів про охорону промислових зразків і законів про захист комерційної таємниці; вивчає можливість встановлення захисту географічних знаків для несільськогосподарських товарів; працює над поліпшенням захисту прав ІВ компаній проти контрафакції та піратства.

В складі ЄК (Рис. 1) правами ІВ займаються: Генеральний директорат з комунікаційних мереж, контенту і технологій, який працює над створенням структури авторського права ЄС для єдиного цифрового ринку; Генеральна дирекція з оподаткування і митного союзу, яка вносить свій внесок у боротьбу з контрафакцією, піратством та іншими порушеннями прав ІВ; Генеральний директорат з торгівлі, який працює над поліпшенням захисту прав ІВ в країнах, що не входять в ЄС.

Вирішення головного завдання захисту ІВ для просування інновацій та творчості [5] дає можливість створювати робочі місця і підвищувати конкурентоспроможність. ЄС потребує привабливої, доступної і ефективної системи захисту прав ІВ, щоб конкурувати в глобальному масштабі. Це особливо важливо для МСП, які не мають такого ж рівня ресурсів для управління своїм портфелем ІВ, як великі компанії.

У цьому зв'язку, одним з головних завдань ЄК є перетворення унітарного патенту в реальність, уточнення його взаємодії з національними патентами і національними сертифікатами додаткового захисту. Як було зазначено в Стратегії єдиного цифрового ринку, ЄК розгляне питання про застосування правил ІВ ЄС відповідно до підходів “слідуй за грішми”, мета якого полягає в тому, щоб позбавити порушників комерційного масштабу їх потоків доходів, а не переслідування осіб за порушення прав ІВ.

Варто відзначити, що діяльність ЄК у сфері захисту прав ІВ гармонійно пов'язана з Єдиною ринковою стратегією. Як було визначено в Стратегії єдиного ринку і цифрової стратегії єдиного ринку, 29 листопада 2017 року ЄК прийняла всеосяжний пакет заходів щодо подальшого вдосконалення, застосування і забезпечення дотримання прав ІВ, а також активізації боротьби з піратством. Стратегія єдиного ринку ЄС підтверджує ці цілі, підкреслюючи необхідність посилення захисту прав ІВ.

За допомогою цього пакета ЄК розглянула питання, пов'язані з судовим правозастосуванням, потенційні додаткові переваги галузевих ініціатив, роль державних органів і способи боротьби з порушеннями прав ІВ в ЄС, на своїх кордонах і на міжнародному рівні, а саме: “...збалансована система захисту прав ІВ, що відповідає сучасним соціальним викликам”; повідомлення, що містить керівництво і роз'яснює деякі положення Директиви щодо захисту прав ІВ для забезпечення єдиного тлумачення в Європі; звіт про оцінку та дослідження стосовно Директиви щодо захисту прав ІВ; повідомлення “Виклад підходу ЄС до стандартних основних патентів”; оглядовий звіт про функціонування Меморандуму

про взаєморозуміння щодо продажу контрафактних товарів через Інтернет; патенти і стандарти.

ЄК бере активну участь в реалізації патентного пакета. Вступ його в дію створить європейський патент з унітарним ефектом і новий патентний суд [6]. Унітарний патент – це юридична назва, яка забезпечить єдиний захист в країнах ЄС на основі принципу єдиного вікна, надаючи величезні переваги по вартості і зменшуючи адміністративне навантаження. Пакет також створить Єдиний патентний суд, який пропонуватиме єдину спеціалізовану патентну юрисдикцію.

Перевагою єдиного патентного захисту для Європи є те, що він дозволить винахідникам (приватним особам, компаніям або установам) захищати свій винахід в країнах ЄС шляхом подачі однієї патентної заявки. Після видачі патенту не буде необхідності перевіряти його в кожній країні, що зробить існуючу європейську систему для винахідників простішою і дешевшою та покладе край складним вимогам щодо валідації і різко обмежить затратні вимоги щодо перекладу в країнах-членах. Отже, очікується, що він буде стимулювати дослідження, розробки і інвестиції в інновації, допомагаючи стимулювати зростання в ЄС; захищатиме винаходи краще, ніж існуюча система. Через непомірні витрати, пов'язані з національною валідацією європейських патентів, багато винахідників в даний час запатентовують свої винаходи тільки в декількох країнах. Це робить винаходи менш цінними, оскільки відсутність захисту в інших країнах дозволяє легше їх копіювати.

У 2012 році країни ЄС і Європейський парламент узгодили “патентний пакет” – законодавчу ініціативу, що складається з двох нормативних актів і міжнародної угоди, які закладають основу для створення єдиного патентного захисту в ЄС. Пакет складається з: Постанови про створення європейського патенту з унітарною ефектом (“унітарний патент”); Положення, що встановлює мовний режим, який можна застосовувати до унітарного патенту; Угоди між країнами ЄС про створення єдиної та спеціалізованої патентної юрисдикції (“Єдиний патентний суд”).

Правила передбачають розширення співпраці зі створення єдиного патентного захисту. Після прийняття цих двох правил у грудні 2012 року договірні країни приступили до підписання Угоди про єдиний патентний суд. Єдина юрисдикція розглядає суперечки, що стосуються класичних європейських і унітарних патентів, стосовно яких вона буде мати виняткову юрисдикцію.

У грудні 2015 року ЄК оприлюднила результати суспільного консультування щодо оцінки та модернізації правової бази захисту прав ІВ [7]. Консультації тривали до 15.04.2016 року (протягом 12-тижневого періоду, починаючи з дати, коли тексти консультацій були опубліковані на всіх 6 мовах), і були спрямовані на допомогу оцінці функціонування Директиви 2004/48/ЄС щодо захисту прав ІВ (IPRED) в онлайн-середовищі з метою виявлення необхідності адаптації таких положень і позиції коригувальних заходів. Були узагальнені досвід використання і впливу IPRED, а також думки тих, хто має відношення до застосування Директиви щодо її

функціонування і необхідності внесення поправок. Було також висвітлено досвід щодо використання так званих ініціатив “слідуй за грошима” в сфері захисту прав ІВ.

В ході консультації ЄК врахувала думку всіх зацікавлених сторін, зокрема, власників прав ІВ, суддів та юристів, посередників, органів державної влади, користувачів та цивільного суспільства щодо відповідності нормативної бази правозастосування в галузі ІВ її цілям.

За результатами консультації, зокрема, щодо стратегії єдиного цифрового ринку, ЄК взяла на себе зобов'язання здійснити низку дій, спрямованих на розвиток трансграничної цифрової економіки, а також на забезпечення безпечного онлайн-середовища для бізнес-операторів і користувачів. До таких конкретних зобов'язань слід віднести модернізацію захисту прав ІВ з акцентом на комерційні порушення, так званий підхід “слідуй за грошима” та його транскордонне застосування.

Гармонізація законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності

Сфера ІВ має розглядатися як одна з пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС [8;9;10].

В Україні в останні роки процес реформування охопив багато сфер національної економіки, державної влади, менеджменту та суспільного життя в цілому. Серед інших галузей та напрямів реформування свою роль відіграє й реформа сфери ІВ, старт якій фактично дала Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. Адже саме в Угоді окрема глава, а саме глава 9 “Інтелектуальна власність”, а також додатки до Угоди містять положення, спрямовані на уніфікацію національного законодавства з європейським, та запровадження європейських стандартів охорони й захисту прав ІВ в національне правозастосування.

Така уніфікація є історичним процесом, обумовленим, з одного боку, намаганням усунути будь-які територіальні бар'єри щодо конкуренції та торгівлі, а з іншого – посиленням рівня дотримання прав творців об'єктів ІВ. Ці завдання набувають додаткового змісту, враховуючи орієнтацію суспільного розвитку на застосування економічних знань, цифрову економіку та технології. Адже права ІВ в своєму нематеріальному і матеріальному змісті виступають природними правами людини й мають реалізовуватися та охоронятися поряд з іншими правами.

Саме це розуміння покладається в основу сучасної доктрини у частині розгляду права ІВ як цивільно-правового утворення. При цьому, доктринальні дослідження мають враховувати наявні тенденції поступового подолання територіального характеру права ІВ, триваючі процеси регіональної й міжнародної уніфікації прав ІВ та виходити зі спільного пошуку відповідей на сучасні виклики у цій сфері.

У процесі реформування національного законодавства та правозастосування у сфері ІВ в Україні, враховуючи євроінтеграційний шлях розвитку, провідну роль відіграють процеси, що відбуваються як в європейській приватноправовій доктрині, так і безпосередньо у площині правового регулювання сфери ІВ.

Зокрема, 29 листопада 2017 року ЄК представила нові заходи щодо забезпечення захисту права ІВ, аби стимулювати європейські підприємства, у першу чергу, малі й середні, та стартапи, до вкладення інвестицій в інновації та творчість. Це було зроблено в рамках публікації підходу ЄК до своїх стандартів стосовно патентів (Standard Essential Patents (COM (2017) 712 final) [11], де наголошується на необхідності досягнення двох основних цілей: стимулювання розвитку та включення провідних технологій до стандартів шляхом збереження справедливого та адекватного доходу за ці внески та забезпечення рівномірного та широкого розповсюдження стандартизованих технологій на основі справедливих умов. З цією метою пропонуються різні вимірювання, такі як надання стандартної ліцензійної системи SEP стандартними організаціями або збільшення прозорості шляхом оприлюднення судових рішень, пов'язаних із SEP (як дії, так і порушення).

За оцінками експертів ЄС, сектори економіки, які значною мірою залежать від використання ІВ, складають 42% європейського ВВП, генерують 38% робочих місць і підтримують 90% експорту ЄС [12].

Якщо в Європі нарощується інтенсифікація боротьби проти контрафактної та піратської продукції, у тому числі шляхом забезпечення захисту та введення односторонніх, ідентичних правил, які гарантують юридичну безпеку в цілому ЄС, то перед Україною стоять значно більш складні виклики й завдання. Адже країна має не просто удосконалити своє законодавство у цій частині, але й привести його у відповідність до європейських стандартів, та підняти в цілому рівень правозастосування, що не можливе без підняття рівня загальної культури, зокрема, щодо поваги до прав ІВ.

На актуальність сфери ІВ, як об'єкту наукового пошуку, свідчать численні правові дослідження, які здійснюються нині на теренах ЄС [8,9,10]. Підтвердженням можуть бути розробки Д. Бейнбіджа, В. Бенабу, В. Ділленца, Т. Драйера, П. Геллера, Ф. Готцена, К. Кельмана, Г. Тріттона, М. Франзозі, С. Хьюза, Г. Шрікера та багатьох інших науковців, які визначають європейську інтеграцію, як “процес інтенсифікації міжнародного співробітництва в Європі шляхом створення єдиного інституційного механізму, а також як результат цього ж процесу – фактичне існування нового повноправного учасника міжнародних відносин” [13]. При цьому, саме динаміка відносин, у тому числі з вироблення уніфікованих стандартів та гармонізації національних законодавств держав-членів ЄС до законодавства ЄС, є однією з визначальних рис європейського регіонального розвитку.

Світова криза 2008 року спонукала ЄС до пошуку шляхів у відновленні нормального економічного функціонування за допомогою різних інструментів.

Серед них акцентовано увагу й на ІВ, зокрема, у частині її впливу на інноваційний розвиток та формування європейського наукового та дослідницького простору, аби стимулювати технологічний розвиток.

Для України розв'язання завдань, спрямованих на імплементацію європейських стандартів до національного законодавства у сфері, яка досліджується, значною мірою має спиратися на прийняту ЄК Стратегію щодо прав ІВ “Єдиний Ринок для прав інтелектуальної власності. Підтримка творчості та інновацій в цілях забезпечення економічного розвитку, високоякісних робочих місць, а також першокласної продукції та послуг в Європі” (A Single Market for Intellectual Property Rights. Boosting creativity and innovation to provide economic growth, high quality jobs and first class products and services in Europe), схвалену у травні 2011р. [14].

До Стратегії було включено програму модернізації основних положень європейського права ІВ на найближчі роки. Визнаючи значний внесок творчих галузей в загальний економічний розвиток країн ЄС, ЄК наголосила на переважному значенні для цих галузей двох факторів, а саме адекватного правового регулювання та створення єдиного ринку. Слід зазначити, що у даному разі мова йшла не лише про максимальний та ефективний захист інтересів правласників. Було визначено, що в основу єдиної європейської політики мають бути покладені потреби всього суспільства мати широкий, розумний за вартістю й зручний доступ до результатів інтелектуальної діяльності, як у культурних та освітніх цілях, так і для їх використання у комерційній діяльності.

Значною мірою це знайшло своє відображення в стратегічних європейських документах, зокрема, у погодженій у березні 2010 року Стратегії економічного розвитку “Європа 2020: стратегія розумного, стійкого та всебічного зростання” (A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [15]). У ній серед трьох факторів зростання економіки було також визнано розумне зростання, тобто розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях. А даний фактор напряму пов'язаний зі сферою ІВ, адже знання та інновації є продуктом інтелектуальної та/або творчої діяльності. Не викликає сумнівів, що такі підходи мають обов'язково знайти своє відображення в Україні, адже вплив цих актів виходить за межі держав-членів ЄС. Провідну роль у цьому напрямі необхідно відвести науці, яка є рушійним джерелом ідей, основою інновацій. Адже лише інноваційний вектор розвитку надасть змогу Україні стати економічно сильною державою з якісно забезпеченими національною безпекою та обороною.

Висновки

1. На процес реформування та уніфікації законодавства в ЄС, з метою удосконалення правової охорони й захисту прав ІВ, впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Світова криза 2008 року спонукала ЄС до пошуку шляхів у відновленні нормального економічного функціонування за допомогою різних інструментів.

Серед них важлива роль була відведена ІВ, зокрема, у частині її впливу на інноваційний розвиток та формування європейського наукового та дослідницького простору з метою стимулювання технологічного розвитку.

2. В ЄС на порядку денному продовжує залишатися питання гармонізації та уніфікації норм законодавства держав-членів стосовно об'єктів права ІВ. При цьому, на прикладі права ІВ можна особливо чітко побачити різницю між двома правовими механізмами (гармонізації та уніфікації) зняття відмінностей у законодавстві. Найбільш істотні розбіжності між національними нормами права усуваються у процесі гармонізації завдяки впровадженню норм європейських директив; при цьому спостерігається обмеження таких змін певною територіальною дією. Натомість регламенти, як акти уніфікації, змінюють у сукупності для держав-членів ЄС правовий статус чи режими здійснення прав ІВ.

3. Одним з пріоритетних напрямів Угоди про асоціацію є наближення законодавства України до норм і стандартів ЄС, що зумовлює переоцінку досвіду і знань, пов'язаних з комерціалізацією інновацій на світовому рівні, та вимагає застосування нових підходів до врегулювання їх на законодавчому рівні. Для України розв'язання завдань, спрямованих на імплементацію європейських стандартів до національного законодавства у сфері ІВ, має спиратися на європейську доктрину права ІВ, європейське законодавство та підходи, застосовані ЄК у своїх документах (зокрема, Стратегії щодо прав інтелектуальної власності “Єдиний Ринок для прав інтелектуальної власності. Підтримка творчості та інновацій в цілях забезпечення економічного розвитку, високоякісних робочих місць, а також першокласної продукції та послуг в Європі”; Стратегії економічного розвитку “Європа 2020”: стратегія розумного, стійкого та всебічного зростання”, а також, починаючи з 2015 року, масштабній програмі, спрямованій на істотне поліпшення роботи єдиного європейського ринку з урахуванням його цифрового сегмента).

4. В Україні у частині покращення рівня правової охорони авторських та суміжних прав, прав промислової власності значною мірою наявні проблеми, аналогічні європейським, однак із декількома суттєвими виключеннями: по-перше, в країні відсутній якісний контент у достатньому обсязі, що є в європейських країнах; по-друге, піратство є виправданим для значно більшої частини населення. Підставами для цього є як низька споживча спроможність, так і нерозуміння суті обмежень, що забезпечують виключні майнові права ІВ, тобто низької правової культури.

Водночас, перехід від сировинної економіки до економіки ідей обумовлює широке впровадження технологій, зокрема, й інформаційних, а відтак тягне за собою необхідність підвищення ефективності захисту прав ІВ. Відповідно, важлива роль у цьому має відводитися вихованню культури ІВ, адже громадянське суспільство має усвідомлювати позитивний вплив прав ІВ на економічний, культурний і соціальний розвиток, прогрес внутрішньої та зовнішньої торгівлі, іноземні інвестиції

та передачу технологій. Оскільки саме культура поваги до ІВ є одним із факторів, що сприяє підвищенню якості та рівня життя, зокрема, через інтенсивне використання ІВ, як інструменту економічного зростання.

5. Гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством та стандартами ЄС вирішує проблему уніфікації підходів стосовно правової охорони й захисту прав ІВ, створення умов для вільного руху товарів та проведення спільної політики, спрямованої на недопущення недобросовісної конкуренції. Така гармонізація спрямовує свою дію на впровадження європейських засад, в основу яких покладено людиноцентристський підхід.

6. Поширення на Україну, у тому числі у напрямі цивільно-правового регулювання відносин у сфері ІВ, передбачає не лише імплементацію європейських стандартів, але й значною мірою поширення європейського права на національну правову систему, у тому числі й на приватне право. Західноєвропейські базові цивілізаційні цінності знайшли своє відображення в національному праві ІВ. Це можна простежити на прикладі суті та засад набуття особистих немайнових та майнових прав ІВ, на підходах стосовно розмежування прав ІВ та права власності, на закріпленні засад захисту прав ІВ тощо.

7. Політика в сфері ІВ є складовою економічної політики, тобто враховується в процесі підготовки та укладання угод про асоціацію, складовою яких виступають угоди про зони вільної торгівлі. Угоди про асоціацію третіх країн із ЄС виступають інтегральною частиною європейського права й розглядаються в якості одного з його джерел, зокрема, й в частині прав ІВ.

З моменту набуття чинності Угодою про асоціацію, Україна має можливість брати повноправну участь у внутрішньому ринку ЄС, що є складовою економічної інтеграції й заснування спільного економічного простору між ЄС та асоційованими партнерами, та передбачає запровадження відповідного правового інструментарію на рівні як ЄС, так і національних законодавств країн-партнерів.

8. Україна, підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС, взяла на себе зобов'язання імплементувати європейські стандарти та принципи. Імплементація норм щодо "Умов ліцензування" (Стаття 104) та "Процедури ліцензування" (Стаття 105) певною мірою можуть бути віднесені до сфери захисту ІВ. Йдеться про те, що формальності повинні бути якомога більш простими і не повинні надмірно ускладнювати або затримувати надання послуг, а повинні гарантувати заявникам, що їхня заявка буде оброблена протягом обґрунтованого строку, який оприлюднюється заздалегідь.

Цілями Глави 9 "Інтелектуальна власність" цієї Угоди є: спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території Сторін і досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Стаття 158 "Характер і сфера дії зобов'язань" присвячена забезпеченню належного та ефективного

виконання зобов'язань за міжнародними договорами у сфері інтелектуальної власності, учасниками яких вони є, зокрема, за Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, що міститься в Додатку 1С до Угоди СОТ (далі – Угода ТРІПС). Положення цієї Глави доповнюють та уточнюють права і зобов'язання Сторін згідно з Угодою ТРІПС та іншими міжнародними договорами у сфері інтелектуальної власності.

Для цілей Угоди про асоціацію права ІВ включають авторське право, зокрема, право на комп'ютерні програми і бази даних, а також суміжні права, права, пов'язані з патентами, зокрема, патенти на винаходи у галузі біотехнологій, торговельні марки, фірмові найменування, якщо вони охороняються у формі виключного права ІВ відповідним національним законодавством, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, географічні позначки, зокрема, зазначення походження, зазначення джерела походження, сорти рослин, охорону конфіденційної інформації та захист від недобросовісної конкуренції.

А згідно зі Статтею 159 "Передача технологій" сторони гарантують охорону законних інтересів власників прав ІВ.

Вимоги Угоди не просто забезпечують відповідність національного законодавства європейським правовим стандартам у сфері ІВ, але й суттєво підвищують якість правового регулювання та правозастосування у цій сфері в Україні. Це має забезпечити подібний до європейського рівень правової охорони та захисту прав ІВ, беручи до уваги правові механізми, що їх застосовують юрисдикції провідних європейських країн, та які загалом відповідають міжнародним стандартам у сфері ІВ. Відповідні зміни мають бути внесені до спеціального законодавства у сфері ІВ, з метою усунення колізій в межах національного законодавства.

9. Характерною особливістю угод про асоціацію є встановлення тривалості перехідного періоду. Для України такий термін визначений максимально можливим, виходячи з норм Генеральної угоди про тарифи та торгівлю 1994 року (далі – ГАТТ-1994), і становить десять років, що обумовлюється масштабністю перетворень, які мають бути здійснені для повноцінної дії ЗВТ.

Водночас, стосовно сфери ІВ перехідний період не встановлений. Відтак, неузгодженість між положеннями національного законодавства та нормами Угоди про асоціацію в частині прав ІВ може негативно вплинути на подальше правозастосування, зокрема, у процесі захисту прав ІВ в судовому порядку.

10. Складність процесу гармонізації правових норм у сфері ІВ обумовлюється не лише значним масивом національного законодавства, що потребує приведення у відповідність до європейського, але й постійною модернізацією останнього. При цьому, закладений в Угоді про асоціацію підхід щодо гармонізації законодавства у сфері ІВ є обґрунтованим та логічним. Міжнародні стандарти, прийняті у сфері ІВ, до значної кількості яких європейські держави долучилися задовго до створення ЄС, мають фактично пріоритет над будь-якими регіональними домовленостями. ЄС у процесі

свого функціонування також продовжує підтримувати нові міжнародні договори у сфері ІВ, погоджуючись із загальним характером міжнародних стандартів, що закріплюються на цьому рівні. Відповідно, саме міжнародні договори у сфері ІВ (якими опікується ВОІВ) визнають найбільшу частину стандартів, що пізніше знаходять своє відображення як у національному, так і регіональному (зокрема, європейському) законодавстві.

11. Положення Угоди про асоціацію у частині гармонізації норм щодо права ІВ носять рамковий характер. Відповідно, їх реалізація вимагає ухвалення необхідних нормативно-правових актів, запровадження відповідних інституційних та правових механізмів, проведення певних дій на міжнародному та внутрішньодержавному рівні. В Угоді про асоціацію визначено конкретні сфери, в яких гармонізація здійснюється шляхом приєднання до міжнародних зобов'язань в певній галузі. Це стосується, зокрема, й захисту прав ІВ.

Відповідно, захист прав ІВ в Україні має здійснюватися з урахуванням положень як Угоди про асоціацію, так і Угоди ТРІПС, в якій закріплено міжнародні стандарти захисту прав ІВ. У частині правової охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності, поряд із визнанням визначених міжнародних стандартів, способом гармонізації виступає узгодження положень національних нормативно-правових актів у цій сфері з приписами актів ЄС, взаємне визнання національних стандартів Україною та ЄС. Такий підхід сприятиме реалізації однієї з базових цілей Угоди у частині досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав ІВ.

12. Створення зони вільної торгівлі України з ЄС, задеклароване у преамбулі Угоди про асоціацію, що фактично розпочалося з 1 січня 2016 року, обумовлюється необхідністю адаптації національного законодавства до європейського, у тому числі й у сфері ІВ. Україна у частині строків правової охорони, реалізації прав ІВ тощо має пристосувати своє спеціальне законодавство у сфері ІВ до зобов'язань, взятих згідно з Угодою про асоціацію (як Главою 9 “Інтелектуальна власність”, так і іншими статтями), із метою досягнення їх відповідності вимогам європейського права ІВ. При цьому, значна увага має бути приділена моніторингу адаптації законодавства за єдиними виробленими критеріями. У цьому сенсі ситуація у сфері ІВ є показовою у частині врахування Україною взятих на себе зобов'язань за численними міжнародними угодами, та виходячи з великого обсягу європейського законодавства у цій сфері (як директив, так і регламентів).

13. Україна зобов'язалася імплементувати відповідні норми європейського законодавства у сфері ІВ до національного законодавства (яке своєчасно не було виконане). Це має здійснюватися уповноваженими органами шляхом цілеспрямованої організаційно-правової діяльності України щодо всебічної, повної та своєчасної реалізації прийнятих на себе зобов'язань у сфері охорони й захисту прав ІВ, за допомогою закріплення у національному законодавстві норм та принципів визначених у цій сфері міжнародних договорів, положень Угоди

про асоціацію, а також забезпечення належного рівня їх реалізації, у тому числі, в судовій практиці.

14. Розв'язання проблем удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності з метою залучення до інноваційного процесу, в контексті інтеграції України в Європейський простір, а також розробка теоретичних висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення національного законодавства потребує вирішення наступних завдань [2]: виявлення сутто правових процесів, що відбуваються у сфері ІВ, шляхом встановлення взаємозв'язку між станом правової охорони ІВ та базовими правовими цінностями, якими виступають законність, справедливість і правопорядок; дослідження чинників, які впливають на правове регулювання відносин у сфері ІВ, з урахуванням євроінтеграційних процесів як фактору впливу на інноваційний розвиток; виявлення правових зв'язків, які зумовлюють необхідність удосконалення сфери правової охорони ІВ шляхом залучення до неї окремих результатів інтелектуальної діяльності; визначення головних рис Європейського простору в контексті застосування законодавства у сфері ІВ; виокремлення результатів інтелектуальної діяльності, отриманих у науковій та технологічній сферах, що впливають на інноваційний розвиток, визначення їх об'єктного складу, спільних рис та засад правового регулювання; виявлення ознак наукового відкриття, як об'єкту права ІВ та одночасно об'єкту інноваційних відносин; визначення факторів, що впливають на доцільність подальшої правової охорони раціоналізаторської пропозиції, як результату інтелектуальної діяльності; встановлення кола суб'єктів, які залучаються до створення та правової охорони окремих результатів інтелектуальної діяльності, а також інших учасників цього процесу; визначення подальших перспектив розвитку сфери ІВ через призму досліджуваних об'єктів як складової інноваційного, технологічного процесу, у контексті імплементації європейських стандартів; розробка рекомендацій щодо удосконалення правової охорони окремих результатів інтелектуальної діяльності, що обумовлюють інноваційний розвиток України.

15. У Розділі II Статті 10 Угоди про асоціацію “Попередження конфліктів, антикризове управління та військово-технічне співробітництво” відзначено, що “... Сторони вивчають потенціал військового та технічного співробітництва. Україна та Європейське оборонне агентство встановлюють тісні контакти для обговорення питань, пов'язаних з удосконаленням військових спроможностей, зокрема питань технічного характеру...”.

А відтак, робота Міністерства оборони України на цьому напрямі має бути сфокусована на реформах державних закупівель в сфері оборони України з урахуванням вимог щодо розвитку системи охорони ІВ. Зокрема, роботу доцільно спрямувати шляхом створення всеохоплюючої та прозорої нормативно-правової бази та ефективної інституційної інфраструктури у сфері державних закупівель озброєнь та військової техніки, а також удосконалення підзвітності та професійної етики органів державної влади в сфері оборони.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Угоду ратифіковано із заявою Законом № 678-VII від 16.09.2014, [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Закон про зміни до Конституції щодо членства України в ЄС та НАТО, офіційно оприлюднене в "Голосі України" від 20 лютого 2019 року. [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* // <https://www.5.ua/polityka/zminy-do-konstytutsii-pro-kurs-do-yes-i-nato-ofitsiino-opryliudnyly-186995.html>.
3. Булат Є. А. Проблеми удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності в процесі інтеграції України в Європейський дослідницький простір // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, Придніпровський науковий центр НАН України, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ-2018.
4. Європейська політика щодо інтелектуальної власності (European Policy for Intellectual Property) [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* // https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property_en
5. Єдина ринкова стратегія ЄС [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* https://ec.europa.eu/growth/single-market/strategy_en.
6. Унітарний патент ЄС [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property/patents/unitary-patent_en.
7. Результати суспільного консультування ЄС щодо оцінки та модернізації правової бази захисту прав ІВ [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* https://ec.europa.eu/growth/content/have-your-say-enforcement-intellectual-property-rights-0_en.
8. Кадетова О.В. Применение положений Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом в части интеллектуальной собственности // *Leges et Viata : Revista stiintifico-practic*. 2017. Decembrie. С. 67 – 72.
9. Кадетова О.В. Реформа інтелектуальної власності в Україні через призму європейської правової доктрини інтелектуальної власності // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. С. 77 – 86.
10. Кадетова О.В. Вплив європейського законодавства на розвиток законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. С. 54 – 61].
11. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee. Setting out the EU approach to Standard Essential. Brussels, 29.11.2017. Patents // COM (2017) 712 final. URL. [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* [http://www.europarl.eu/Reg-Data/docsautresinstitutions_commissioneuropenne/com/2017/0712/COM_COM\(2017\)0712_EN.pdf](http://www.europarl.eu/Reg-Data/docsautresinstitutions_commissioneuropenne/com/2017/0712/COM_COM(2017)0712_EN.pdf) (as on: 20.02.2018).
12. Еврокомиссия представила новые меры по защите интеллектуальной собственности. 29.11.2017. URL: [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* <http://www.interfax/world/589601>.
13. Головка-Гавришева О. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо правового регулювання співробітництва з соціальних питань // *Право України*. 2015. С. 102 – 111.
14. A Single Market for Intellectual Property Rights. Boosting creativity and innovation to provide economic growth, high quality jobs and first class products and services in Europe. [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* URL: <http://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property/> (as on: 20.02.2018).
15. Communication from the Commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 3.3.2010 // COM(2010) 2020. URL: [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* http://ec.europa.eu/eu_2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%2000_7%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf (as on: 20.02.2018).

REFERENCES

1. Uгода pro asotsiatsiu migh Ukrainoju ta ES z odnieji storony ta Evropejskim spivtovaristom z atomnoji energij i ikhnimy dergavamy-chlenamy z inshoj storony, [Agreement on Association between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand], the Agreement was ratified with a statement by Law No. 1678-VII of 16.09.2014, available at: // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. The Law of Ukraine pro zminy do Konstytutsiy shchodo chlenstva v ES ta NATO [The Law on amendments to the Constitution on Ukraine's membership in the EU and NATO], officially promulgated in the Voice of Ukraine on February 20, 2019, available at: // <https://www.5.ua/polityka/zminy-do-konstytutsii-pro-kurs-do-yes-i-nato-ofitsiino-opryliudnyly-186995.html>.
3. Bulat Y.A. Problems of improving the legal protection of the results of intellectual activity in the process of Ukraine's integration into the European research area // The dissertation dissertation for the degree of Doctor of Law, Pridniprovsky Scientific Center of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv-2018.
4. Evropejska politika shchodo intelektualnoji vlasnosti [European Policy for Intellectual Property], available at: // https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property_en
5. Edina rinkova strategija ES [EU single-market strategy], available at: https://ec.europa.eu/growth/single-market/strategy_en.

6. Unitary patent ES [EU unitary-patent], available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property/patents/unitary-patent_en
  7. Rezultati suspišnogo konsultuvannja ES shchodo otsinki ta modernizatsii pravovoi basi zahistu prav intelektualnoji vlasnosti [The results of public consultation on the evaluation and modernisation of the legal framework for the enforcement of intellectual property rights], available at: https://ec.europa.eu/growth/content/have-your-say-enforcement-intellectual-property-rights-0_en
  8. Kadetova O.V. , ‘Primenenje pologhenij Soglashenija ob assotsiatsii Ukrainy s Evropejskim Sojuzom v chasty intelektualnoj sobstvennosti’ [Application of the provisions of the Agreement on Association of Ukraine into the European Union in the field of intellectual property] // *Legea si Viata: Revista stiintifico-practic.* Dec. 2017 pp. 67 – 72.
  9. Kadetova O.V. , ‘Reforma intelektualnoji vlasnosti v Ukraini cheres prizmu evropejskoj pravovoj doktrini intelektualnoji vlasnosti’ [The reform of intellectual property in Ukraine through the prism of the European legal doctrine on intellectual property] // *The theory and practice of intellectual property.* 2017. pp. 77 – 86.
  10. Kadetova O.V. “Vpliv evropejskogo zakonodavstva na rozvitok zakonodavchogo reguljuvannja sferi intelektualnoji vlasnosti v Ukraini” [Influence of European legislation on the development of legislative regulation or intellectual property in Ukraine] // *Theory and practice of intellectual property.* 2016. pp. 54 – 61
  11. Pidhid EK do svoih standartiv stosovno patentiv [Setting out the EU approach to Standard Essential]. Brussels, 29.11.2017. Patents // COM (2017) 712 final. URL, available at: [http://www.europarl.eu/RegData/docsautresinstitutions/commissioneuropenne/com/2017/0712/COM_COM\(2017\)0712_EN.pdf](http://www.europarl.eu/RegData/docsautresinstitutions/commissioneuropenne/com/2017/0712/COM_COM(2017)0712_EN.pdf) (as on: 20.02.2018).
  12. Evrokomisija predstavila novie meri po zashchite intelektualnoji sobstvennosti [The European Commission has introduced new measures to protect intellectual property], available at: <http://www.interfax/world/589601>.
  13. Golovko-Gavrysheva O. “Implementatsia Ugody pro asotsiatsiu z ES shchodo pravovogo reguljuvannja spivrobitnitstva z sotsialnyh pitan” [Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU on the legal regulation of cooperation on social issues] // *The Law of Ukraine.* 2015. pp. 102-111.
  14. Ediniy rink do dlja prav intelektualnoi vlasnosti [A Single Market for Intellectual Property Rights], available at: URL: <http://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property/> (as on: 20.02.2018).
  15. Strategia dlja shvidkogo, stalogo ta jemkogo zrostanja [A strategy for smart, sustainable and inclusive growth], Brussels, 3.3.2010 // COM(2010) 2020. URL: available at: http://ec.europa.eu/eu_2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%2000_7%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf (as on: 20.02.2018).
- Комаров Володимир Олександрович**
начальник науково-дослідного відділу
Центрального науково-дослідного інституту озброєння та
військової техніки Збройних Сил України,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4929-4527>
- Volodumir Komarov**
Chief of Scientific Research Department
of Central research institute of weapons and military equipment of
the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4929-4527>
- Москвітін Олександр Олександрович**
кандидат технічних наук
провідний науковий співробітник
Центрального науково-дослідного інституту озброєння та
військової техніки Збройних Сил України,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1247-0187>
- Oleksandr Moskvitin**
Candidate of Technical Sciences
Lead Researcher
of Central research institute of weapons and military equipment of
the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1247-0187>
- Яременко Микола Павлович**
старший науковий співробітник
Центрального науково-дослідного інституту озброєння та
військової техніки Збройних Сил України,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3000-7345>
- Mukola Yaremenko**
Senior Research
of Central research institute of weapons and military equipment of
the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3000-7345>
- Куровська Тетяна Юрївна**
старший науковий співробітник
Центрального науково-дослідного інституту озброєння та
військової техніки Збройних Сил України,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5588-6839>
- Tetiana Kurovska**
Senior Research
of Central research institute of weapons and military equipment of
the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5588-6839>

Стаття надійшла до редколегії 14.03.2019 р.

Рецензент М.І. Луханін, д-р техн. наук, професор
(Центральний науково-дослідний інститут озброєння
та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)
<https://orcid.org/0000-0002-1919-8526>

Рецензент В. В. Зубарєв, д-р техн. наук, професор
(Центральний науково-дослідний інститут озброєння
та військової техніки Збройних Сил України)
<https://orcid.org/0000-0002-4998-726X>